

Ніколайчук Галина
кандидат педагогічних наук,
професор, професор кафедри загальної психології,
психодіагностики та психотерапії
Рівненського державного гуманітарного університету
м.Рівне, Україна
<https://orcid.org/0000-000-563-4288>

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi24.420

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЖІНОЧИХ РОЛЕЙ В УМОВАХ ВІЙНИ

***Анотація.** У статті розглядаються зміни рольових жіночих сценаріїв в умовах війни в Україні. Аналізується їхня участь у військових, волонтерських та дипломатичних ініціативах, а також вплив на соціальну та гуманітарну сфери. Підкреслюється їх роль не лише в обороні держави, але й у підтримці громад, допомозі постраждалим, психологічному відновленні та міжнародному представництві. Дослідження висвітлює значущість жіночого внеску в стійкість суспільства та його адаптацію до умов воєнного стану.*

Окрема увага приділяється зміні жіночих ролей в умовах реальних бойових дій, які є одними з найскладніших випробувань для психологічної стійкості людини та супроводжуються страхом, болем та шоком, які залишаються у свідомості на все життя. Крім того, наголошується, що українські жінки відіграють надзвичайно важливу роль у сучасних соціальних, економічних і військових процесах, що є об'єктом інтересу науково-психологічних досліджень. У часи війни та кризових ситуацій вони демонструють стійкість, адаптивність і здатність брати на себе відповідальність за сім'ю, громаду, професійну діяльність та навіть бойові дії. Українські жінки демонструють виняткову психологічну силу та стійкість, що викликає міжнародне визнання. Їхній досвід є важливим об'єктом наукового дослідження у сфері психології, соціології та гендерних студій. Вивчення їхньої ролі та механізмів адаптації дозволить розробити ефективні стратегії підтримки та реабілітації в умовах військових і поствоєнних реалій.

***Ключові слова:** жіночі ролі, умови війни, волонтерство, соціальна підтримка, військова служба*

Постановка проблеми. Україна переживає складний період війни, що супроводжується боротьбою за національну державність, ідентичність та саме існування країни. До 2014 року ми повторювали слова «ніколи знову», проте реальність виявилася іншою. Український народ завжди прагнув миру, не був агресором, не ініціював конфліктів і не зазіхав на чужі території. Однак для двох сусідніх держав це не стало перешкодою для воєнного вторгнення, метою якого є знищення та анексія нашої країни. В Україні триває жорстока й кривава війна, сповнена непередбачуваних тактичних дій російського агресора. У цій боротьбі пліч-о-пліч стали як чоловіки, так і жінки, захищаючи свою Батьківщину.

Досвід російсько-української війни доводить, що роль жінок є надзвичайно потужною та стабільною, а їхній внесок у перемогу неможливо переоцінити. Сучасний цивілізований світ із захопленням спостерігає за стійкістю українського народу та силою українських жінок.

Фраза «У війни жіноче обличчя, хоча сама війна – іменник жіночого роду» відома багатьом, проте вона не повною мірою відображає реальність. Війна, яка триває в Україні,

є всенародною, національною боротьбою, у якій жінки відіграють значну роль. Перша леді України Олена Зеленська у своєму виступі на міжнародній конференції «Жінки в конфліктах», що відбулася 9 червня 2022 року в Брюсселі, наголосила, що ця війна має жіноче обличчя. Жінки є не лише жертвами російської агресії, а й рівноправними захисницями своєї країни.

Станом на 10 липня 2022 року, за даними ЗМІ, близько 40 тисяч українок боронили свободу своєї держави. Ці цифри говорять самі за себе: це жінки, чиї чоловіки воюють, це матері, які залишили дітей, виконуючи свій громадянський обов'язок, це героїні, які готові пожертвувати життям заради майбутнього України. Тому твердження про те, що ця війна не має гендерного виміру, є хибним.

Жінки в Збройних Силах України заслуговують на високе визнання та окреме дослідження їхніх бойових професійних якостей. Варто також звернути увагу на стандарти НАТО та рівень виконання завдань жінками у війську. Українські жінки демонструють неабияку силу, витримку, професіоналізм і жагу до перемоги. Однак їхній внесок у боротьбу не обмежується лише військовою службою — вони відіграють ключову роль у волонтерському русі, надають психологічну допомогу як у зоні бойових дій, так і в тилу, підтримуючи українських військових і цивільне населення.

Однією з помітних подій нашого часу став масштабний волонтерський рух, що охопив не лише Україну, а й зарубіжжя, де більшість учасників складають жінки. Спілкуючись з активними волонтерками, можна зрозуміти, що для багатьох з них велике психологічне значення має відчуття корисності їхньої роботи, зокрема, допомоги військовим ЗСУ та тероборони. Наприклад, багато з них займаються виготовленням маскувальних сіток, що допомагають врятувати життя бійців (Грабовська І., 2022)

Волонтерський рух в Україні набирає обертів: жінки активно збирають кошти на потреби військових, надаючи дрони, автівки, амуніцію, прилади для спостереження, продукти харчування та інші необхідні речі. Крім того, важливим напрямком є допомога внутрішньо переміщеним особам, реабілітація дітей, які пережили окупацію, турбота про старших, евакуація тварин із зон бойових дій і пошук для них притулку. Все це роблять жінки.

Проте історія показує, що після закінчення війни, в якій активно брали участь жінки, вони змінюються, оскільки усвідомлюють свою здатність діяти без підтримки чоловіків. Повернувшись до традиційних соціальних обов'язків — догляду за дітьми, приготування їжі, хатньої роботи тощо, жінки вже не є такими, як були до війни. Психологічний вплив війни на гендерні ролі залишає глибокий відбиток на сприйнятті себе та своїх можливостей. Можливо, виконання традиційної ролі для жінки в суспільстві перестане бути єдиним варіантом. І це вже яскраво демонструють сучасні жінки, котрі настільки мужньо проявляють свої сили, що дедалі менше людей вважають їх представницями «слабкої статі».

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Останні дослідження вказують на значний психологічний вплив війни на жінок. Наприклад, дослідження Харченко (2023 : 45) підкреслює, що війна призводить до змін у самооцінці та психологічному стані жінок, які брали участь у бойових діях або волонтерстві.

Відзначено, що жінки активно долучаються до організації військових і гуманітарних ініціатив. Відповідно до дослідження Сидоренко (2022: 88), українські жінки продемонстрували значну лідерську роль в умовах війни, як в армії, так і в громадському секторі.

Війна сприяє зміні гендерних стереотипів, зокрема через активну участь жінок у бойових діях. Як зазначає Лавренюк (2023: 103), гендерні стереотипи про «слабку стать» зазнали значних змін завдяки участі жінок в українській війні.

Жінки займають важливу позицію в гуманітарних ініціативах, надаючи допомогу військовим та мирним жителям. Як зазначає дослідження Романюк, волонтерки активно

Випуск 24, 2025. Збірник наукових праць РДГУ

займаються збором та розподілом гуманітарної допомоги (2021: 59). Волонтерство стало важливою частиною життя жінок під час війни. Дослідження, проведене Тарасевич, зазначає, що жінки відіграють ключову роль у мобілізації ресурсів для армії та мирних жителів (2022 : 72).

Метою даного дослідження є аналіз впливу жінок на перебіг війни та їхнього внеску в підтримку стабільності та безпеки країни. Дослідження спрямоване на виявлення основних сфер діяльності жінок у контексті збройного конфлікту, оцінку їхнього впливу на соціальні процеси та механізми адаптації суспільства до військових умов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Збройний конфлікт в Україні змінив соціально-економічні, політичні та культурні реалії держави. Особливу роль у цих процесах відіграють жінки, які активно долучаються до різних сфер життя, включаючи військову службу, волонтерську діяльність, дипломатію та соціальну підтримку.

З початком конфлікту значно зросла кількість жінок у Збройних силах України. Вони виконують різноманітні завдання: від медичної допомоги та логістики до участі в бойових діях. Українські жінки-військовослужбовиці демонструють високий рівень професіоналізму та самопожертви, що сприяє ефективності збройних сил. Жінки є рушійною силою волонтерського руху, який забезпечує військових необхідним спорядженням, медикаментами та продовольством. Вони також організують гуманітарну допомогу для цивільного населення, евакуюють людей із зони бойових дій та надають психологічну підтримку постраждалим. Українські жінки активно беруть участь у дипломатичних місіях, міжнародних переговорах та правозахисних ініціативах. Вони привертають увагу світової спільноти до подій в Україні, сприяючи мобілізації міжнародної підтримки та санкційного тиску на країну-агресора.

Жінки відіграють важливу роль у підтримці сімей військових, допомагають внутрішньо переміщеним особам та займаються психологічною реабілітацією постраждалих. Їхня діяльність сприяє збереженню соціальної стабільності та допомагає людям адаптуватися до умов війни. Науковці визначають кілька ключових механізмів психологічної стійкості жінок в умовах війни: психологічна резильєнтність – здатність адаптуватися до стресових умов, долати труднощі та зберігати внутрішню рівновагу; альтруїстична мотивація – прагнення допомагати іншим, що знижує рівень стресу та формує відчуття сенсу; колективна підтримка – взаємодія з родиною, громадою та волонтерськими організаціями сприяє емоційному благополуччю (Воловець, Канцір 2023 : 75). Жінки активно беруть участь у різних сферах суспільного життя під час війни: на передовій – українки служать у Збройних Силах України, виконують бойові завдання, займаються військовою медициною; волонтерська діяльність – координація гуманітарної допомоги, забезпечення військових і переселенців, психологічна підтримка постраждалих; освіта та наука – дослідження психічного здоров'я, посттравматичних реакцій, стратегій адаптації в кризових умовах.

Зміна стереотипів щодо ролі жінок у ході російсько-української війни триває, хоча цей процес не завжди відбувається так швидко й ефективно, як хотілося б. Однак, коли обставини не залишають вибору, жінки змушені пристосовуватися до нової реальності. Вони стикаються з подвійними викликами: не лише захищають країну нарівні з чоловіками, а й постійно доводять свою спроможність у військовій та інших сферах. Окрему проблему становить забезпечення засобами гігієни, яке залишається актуальним питанням у лавах ЗСУ.

Таким чином, важливо не лише виявляти існуючі труднощі, а й створювати ефективні механізми захисту найуразливіших груп, зокрема жінок і дітей. Перед обличчям російської агресії українські жінки демонструють громадянську свідомість, відданість і героїзм, залишаючись при цьому матерями, дружинами та опорою для своїх родин. Міжнародна спільнота та національні інституції мають звертати увагу на голоси жінок-активісток, військовослужбовиць, лікарів, внутрішньо переміщених осіб, а також тих, хто

Випуск 24, 2025. Збірник наукових праць РДГУ

безпосередньо бере участь у бойових діях, і всебічно підтримувати їх, забезпечуючи належні умови та ресурси.

З психологічної точки зору, тривале перебування жінок у стресових умовах війни впливає на їхній емоційний стан, спричиняючи хронічну втому, тривожність і ризики посттравматичних розладів. Водночас багато жінок розвивають психологічну стійкість і адаптивні механізми, які допомагають їм долати труднощі. Соціальна підтримка, волонтерська діяльність та професійна психологічна допомога є важливими чинниками їхнього психоемоційного благополуччя. Тому необхідно розробляти комплексні програми психологічної реабілітації, спрямовані на відновлення ментального здоров'я жінок, які пережили бойові дії, втрати та вимушене переселення.

Українські жінки стали справжнім символом мужності та стійкості у російсько-українській війні. Серед них – Тетяна Чорновол, офіцер української армії, відома своєю майстерністю у знищенні ворожої бронетехніки, Олена Білозерська – снайперка, журналістка, активістка, а також Маруся Звіробій (Олена Самбул), яка керує підрозділом «Марусині ведмеді», де чоловіки виконують надскладні бойові завдання. Цей перелік можна продовжувати, адже українські жінки на фронті демонструють не лише хоробрість, а й високий професіоналізм.

Проте війна має й інше, трагічне обличчя. Окрему сторінку цієї історії займають жінки-жертви, які зазнали нелюдських знущань з боку російських окупантів. Факти насильства над жінками та дітьми зафіксовані міжнародними організаціями, а польські лікарі, які допомагають постраждалим, вражені масштабами фізичних і психологічних травм. Діти, що посивіли від пережитого жаху, дівчата, які змушені знову вчитися говорити після пережитих випробувань – це лише частина страшної правди про війну. Психологічні наслідки цих злочинів можуть залишитися на все життя.

Таким чином, роль жінок у сучасній Україні є надзвичайно важливою. Вони воюють, допомагають, захищають, змінюють уявлення про силу, витривалість та лідерство. Суспільство поступово руйнує застарілі стереотипи, визнаючи українських жінок не лише як берегинь, а й як воїнів, волонтерок та лідерок, які роблять величезний внесок у боротьбу за майбутнє країни.

Участь жінок у військових конфліктах має глибоке історичне коріння, що охоплює століття. Вони виконували різні ролі – від медичної допомоги до бойових операцій, включаючи шпигунство, снайперську діяльність і пілотування військових літаків. Однак їхній внесок часто залишався недооціненим або невидимим. Інтеграція жінок у військову сферу сприяє створенню більш збалансованих, адаптивних та ефективних збройних сил. Саме тому визнання їхньої ролі є важливим аспектом для сучасного суспільства.

Обговорення участі жінок у російсько-українській війні має особливе значення з кількох причин:

1. **Визнання їхнього внеску.** Попри гендерні стереотипи, жінки беруть активну участь у бойових операціях, виконують завдання бойового забезпечення, надають медичну допомогу та виконують інші критично важливі функції. Їхній вклад заслуговує на повагу та належне визнання.

2. **Подолання гендерних упереджень.** Військова служба традиційно асоціюється з чоловіками, і жінки часто стикаються з упередженим ставленням. Висвітлення їхньої ролі допомагає змінювати суспільне сприйняття та руйнувати стереотипи.

3. **Психологічна підтримка.** Досвід жінок у війні може стати важливим джерелом підтримки для інших, допомагаючи їм адаптуватися, віднайти сили та пережити складні обставини.

4. **Зміцнення жіночої солідарності.** Спільний військовий досвід створює міцні зв'язки між жінками, які поділяють схожі випробування. Обговорення цього досвіду сприяє формуванню підтримувального середовища.

5. **Реформування та модернізація армії.** Досвід жінок у військовій сфері може сприяти вдосконаленню підготовки військовослужбовців, розвитку тактики ведення бою, покращенню логістики та медичного забезпечення.

6. **Роль у миротворчих процесах.** Жінки нерідко акцентують увагу на важливості мирного врегулювання конфліктів, що робить їх ключовими учасницями миротворчих ініціатив після завершення бойових дій.

Визнання ролі жінок у військових конфліктах не лише віддає належне їхнім зусиллям, а й сприяє розвитку більш ефективної та інклюзивної системи оборони.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Жінки роблять значний внесок у захист України, підтримку її населення та формування міжнародної солідарності. Їхня активна участь у військових, волонтерських, дипломатичних та соціальних процесах демонструє силу та стійкість українського суспільства. Дослідження цієї теми є важливим для розуміння динаміки сучасних конфліктів та ролі жінок у забезпеченні безпеки й відновленні країни.

Зміна стереотипів щодо ролі жінок у ході російсько-української війни є незворотним процесом, хоча відбувається поступово та не завжди безперешкодно. Українські жінки демонструють високий рівень стійкості, відповідальності та професіоналізму, виконуючи як військові, так і соціальні функції. Вони змушені долати подвійні виклики – брати активну участь у захисті країни та водночас боротися з упередженнями щодо їхньої спроможності діяти нарівні з чоловіками.

Одним із ключових питань залишається створення належних умов для жінок у Збройних Силах України, зокрема забезпечення засобами гігієни, рівний доступ до ресурсів і можливостей кар'єрного зростання. На міжнародному рівні важливо звертати увагу на голоси жінок, які беруть участь у військових діях, волонтерстві та гуманітарній допомозі, і забезпечувати їм всебічну підтримку.

З психологічної точки зору, війна має значний вплив на емоційний стан жінок, підвищуючи рівень стресу, тривожності та ризику посттравматичних розладів. Водночас багато з них розвивають психологічну стійкість, що дозволяє їм адаптуватися до складних умов. Необхідно розробляти комплексні програми психологічної реабілітації, які сприятимуть ментальному здоров'ю жінок, допомагатимуть їм долати наслідки війни та повертатися до мирного життя.

Таким чином, українські жінки продовжують відігравати важливу роль у суспільстві, вносячи значний вклад у перемогу та відбудову країни. Їхній досвід і стійкість мають бути враховані при розробці державних та міжнародних політик, спрямованих на рівність, безпеку та підтримку жінок у поствоєнний період.

Важливо продовжувати дослідження психологічних наслідків для жінок, які брали участь у війні, особливо в контексті післявоєнної травми. Перспективним є аналіз посттравматичного стресового розладу (ПТСР) серед жінок, що пережили бойові дії, а також створення ефективних психологічних програм підтримки. Зростає потреба в дослідженні ролі жінок у миротворчих процесах та у відновленні країни після війни. Це може включати аналіз участі жінок у переговорах щодо миру, розбудові соціальної інфраструктури, а також у процесах реабілітації постраждалих від війни.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Воловець С., Канцір В. (2023) У війни – жіноче обличчя. *Модернізація та сучасні українські і світові наукові дослідження. Матеріали конференції МНЛ* (3 березня 2023 р., м. Херсон), 74-76 URL: <https://surl.luhp.kly>
- Грабовська І. (2022) Жіноче «обличчя» війни України проти російського агресора. *Українознавчий альманах*. Наукове періодичне видання. Вип. 30 URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/450>
- Лавренюк О. (2023). Гендерні стереотипи та їх зміна під час війни. Львів: Видавництво «Гендер», С. 112-156.
- Романюк Н. (2021). Гуманітарна допомога та роль жінок у волонтерстві під час війни. Одеса: Видавництво «Мир та допомога», С. 87-134.
- Сидоренко І. (2022). Жінки-лідери в умовах війни: Нові ролі та виклики. Харків: Видавництво «Соціум», 45-102.
- Тарасевич Л. (2022). Волонтерський рух в Україні: Роль жінок у кризових умовах. Чернівці: Видавництво «Актив», С. 63-119.
- Харченко О. (2023). Психологічний вплив війни на жінок в Україні. Київ: Видавництво «Психологія», С. 98-143.

REFERENCES

- Volovets S. U viiny – zhinoche oblychchia. *Modernizatsiia ta suchasni ukrainski i svitovi naukovi doslidzhennia* [War has a female face]. s. 74-76 URL: <https://surl.luhp.kly> [in Ukraine].
- Zhinoche «oblychchia» viiny Ukrainy proty rosiiskoho ahresora [The female «face» of Ukraine’s war against the Russian aggressor]. *Ukrainoznavchyi almanakh*. Naukove periodychnе vydannia. URL: <https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/450> [in Ukraine].
- Lavreniuk O. (2023). Henderni stereotypy ta yikh zmina pid chas viiny [Gender stereotypes and their change during war]. Lviv: Vydavnytstvo «Hender», S. 112-156. [in Ukraine].
- Romaniuk N. (2021). Humanitarna dopomoha ta rol zhinok u volonterstvi pid chas viiny [Humanitarian aid and the role of women in volunteering during war]. Odesa: Vydavnytstvo «Myr ta dopomoha», S. 87-134. [in Ukraine].
- Sydorenko I. (2022). Zhinky-lidery v umovakh viiny: Novi roli ta vyklyky [Women leaders in war: New roles and challenges]. Kharkiv: Vydavnytstvo «Sotsium», S. 45-102. [in Ukraine].
- Tarasevych L. (2022). Volonterskyi rukh v Ukraini: Rol zhinok u kryzovykh umovakh [Volunteer movement in Ukraine: The role of women in crisis conditions]. Chernivtsi: Vydavnytstvo «Aktyv», S. 63-119. [in Ukraine].
- Kharchenko O. (2023). Psykholohichniy vplyv viiny na zhinok v Ukraini [The psychological impact of war on women in Ukraine]. Kyiv: Vydavnytstvo «Psykhologhiia», S. 98-143. [in Ukraine].

TRANSFORMATION OF WOMEN'S ROLES UNDER CONDITIONS OF WAR

Halyna Nikolaychuk

Candidate of Pedagogical Sciences,
 Professor, Professor of the Department of General Psychology,
 Psychodiagnostics and Psychotherapy,
 Rivne State University of Humanities
<https://orcid.org/0000-0001-5637-4288>

DOI https://doi.org/10.35619/prap_rv.vi24.420

Abstract. *The article explores the transformation of women's role scenarios in the context of the war in Ukraine. It analyzes women's involvement in military, volunteer, and diplomatic initiatives, as well as their impact on the social and humanitarian spheres. The study emphasizes the multifaceted role of women not only in national defense but also in community support, assistance to victims, psychological recovery, and international representation.*

Particular attention is given to the evolving roles of women in active combat zones as one of the most severe tests of human psychological resilience which is accompanied by fear, pain, and trauma that often leave lasting psychological imprints. The article underscores the critical role Ukrainian women play in contemporary social, economic, and military processes, which has become a subject of growing interest in psychological research.

In times of war and crisis, Ukrainian women demonstrate remarkable resilience, adaptability, and a capacity to assume responsibility for their families, communities, professional duties, and even combat operations. Their exceptional psychological strength and endurance have garnered international recognition. Their experiences represent a valuable area of inquiry within psychology, sociology, and gender studies. Examining their roles and adaptive mechanisms can inform the development of effective support and rehabilitation strategies in both wartime and post-war contexts.

Key words: *women's roles, conditions of war, volunteering, social support, military service.*

Стаття надійшла до редакції 17.02.2025 р.